

YURTDIŞINDA YAŞAYAN TÜRKLERİN ÇOCUKLARININ DİNİ VE AHLAKİ GELİŞİMİ İLE İLGİLİ KAYGILARI ve BU KAYGILARIN CAMİLERDEKİ DİN EĞİTİMİNE ETKİSİ (Hollanda Örneği)

CONCERNS ABOUT THE RELIGIOUS AND ETHICAL DEVELOPMENT OF TURKISH
CHILDREN LIVING ABROAD AND THE IMPACT OF THESE CONCERNS ON RELIGIOUS
EDUCATION IN MOSQUES (THE NETHERLANDS)

İRFAN SEVİNÇ

Dr. DİB. Çankaya Müftülüğu Murakıbı

irfansevinc@gmail.com

Öz

1960'lı yıllarda Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yapılan işçi göçü bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Topluma uyum sağlama, eğitim, çalışma hayatı ile ilgili sorunlar başlıca sorunlardır. Diğer yandan, entegrasyon sürecinde farklı kültür ortamında aileyi bir arada tutma ve dini ve ahlaki yapıyı koruma, kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarma gibi konularda sorun yaşandığı ve göçmen Türklerin bu konularda kaygılı oldukları görülmektedir. Göçmen Türklerin eğitim alanında kendi başlarına atmaya çalıştığı adımların yanı sıra camilerden ve özellikle camilerde verilen din eğitiminden önemli beklentileri vardır. Bu çalışmada, Türklerin, çocuklarının dini ve ahlaki gelişimleri ile ilgili kaygıları ve bu kaygıların hangi alanlarda yoğunlaştığının tespiti ile bu konuda camide verilen din eğitiminden beklentiler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Batı Avrupa, Hollanda, göç, entegrasyon, cami, din eğitimi,

Abstract

The worker immigration from Turkey to the West European countries brought various issues. Adaptation, education and problems related to work life are the main issues. On the other hand, keeping the family bonds as well as the moral and religious structure, transmitting the cultural heritage to the next generations are some of the difficulties that Immigrant Turkish community have been experiencing in a different culture during the integration process, which causes concerns as well. Although self-initiated affords take place in the field of education by the Immigrant Turkish community, it is understood that they have expectations from mosques and especially religious educations in mosques. In this study, concerns of Immigrant Turkish community about their children's religious and moral development, where these concerns are mostly concentrated and the expectations from the religious education in mosques are investigated.

Key Words: Western Europe, Holland, Immigration, integration, mosque, religious education.

A. GİRİŞ

1. Problem Durumu

1960'ların başında Batı Avrupa ülkelerinde görülen hızlı sanayileşme sürecinde ortaya çıkan işgücü ihtiyacının karşılanması için bazı Akdeniz ülkelerinin yanı sıra Türkiye'den işçi talep edilmiştir. Bu süreçte önce Almanya, ardından diğer Avrupa ülkelerine “*misafir işçi*” (Yağbasan, 2008) statüsü ile giden ve belli bir süre sonra Türkiye'ye dönmek düşüncesinde olan Türkler, 1970'li yılların başlarından itibaren ailelerini de yanlarına alarak buldukları ülkelere yerleşmeye başlamış olsalar da, 1980'lerin ortalarına kadar geri dönüş özlemiyle yaşamışlardır (Kula, 2006: 514). Fakat Türkiye'de özellikle 1980'li yıllarda baş gösteren ve kalıcılaşan işsizlik, hayat pahalılığı, siyasi belirsizlik ve baskıcılık gibi etmenlerin de katkısıyla 1983'ten sonra geçicilikten kalıcılığa doğru bir geçiş süreci başlamıştır (Kula, 2006: 515).

Avrupa'ya göç olayı bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Göçmenlerin farklı din ve kültür ortamı, iletişim, konut, çocukların eğitimi vb. sorunlarının yanı sıra, -başlangıçta geri dönme düşüncesinde olduklarından-, Avrupa'da kalınan süre içerisinde değişmek yani Avrupalılara benzemek kaygısını da taşıdıkları bilinmektedir. Bundan dolayı göçmen Türklerin, Türkiye'ye, gelenek ve göreneklere bağlılığı sürdürmeye çabaladıkları, dışarıdan etkilenmeyi önlemek amacıyla kendi içine kapanık yaşamayı benimsedikleri görülmektedir.

Almanya'da yaşayan Türkler ile ilgili olarak Dökmen (1989)'in yaptığı araştırmada onların kapalı toplum yaşantısına değinilmekte ve şu ifadelerle yer verilmektedir. “Almanya'da yaşayan Türkler, kapalı bir topluluk olarak yaşadıkları ve oranın kültürüne de giremedikleri için ülkeden götördükleri değerlere daha sıkı sarılmaktadırlar. Kültürel açıdan değişme, özünden sapma endişesi, Almanya'ya para kazanmak için geldikleri ve yurda dönecekleri gerçeğinden kopmama çabası Türk işçilerini kendi içlerine kapalı, Türk kültürünün norm ve değerleri ile yoğun bir biçimde örülü bir dünyada yaşamaya itmektir. Bu dünyada değişim, ancak üst baş almak, evi döşemek, mal ve para biriktirmekle sınırlıdır” (Dökmen, 1989: 143). Göçmen Türklerin benimsediği bu yaşam tarzı mekânsal ve kültürel gettolar oluşmasına yol açmakta, “paralel toplum” denebilecek bir yaşam tarzı ile Türkler, kimliklerini koruma ve birlikteliklerini sürdürme çabası gütmektedirler (Yağbasan, 2008).

İsveç'in başkenti Stockholm'a 12 km. uzaklıktaki Rinkeby bölgesinde yoğun olarak yaşayan Türk işçilerinin yaşantılarına ilişkin Köksal (1986)'ın yaptığı araştırmada da şu tespitlere yer verilmektedir. “Bölgede yaşayan Türkler, İsveç'e yerleşmeye değil bir miktar para kazanıp, zengin bir kişi olarak Türkiye'ye geri dönmeyi düşleyerek gelmişlerdir (Köksal,

1986: 131). İşyerlerindeki şefleri, dil kursundaki öğretmenler veya sosyal hizmetlerdeki görevlilerle ilişkilerin dışında İsveçlilerle çok fazla iletişimleri olmadığı anlaşılmaktadır. İsveçli ailelerle görüşen, karşılıklı gidip gelenlerin sayısı oldukça azdır. İsveçlilerin dışında kalan diğer etnik gruplarla da iletişim kurulmamaktadır (Köksal, 1986: 162). Bunun sonucunda kendilerine özgü kapalı bir yaşam oluşturmuşlar ve kendi aralarında yoğun ilişkiler geliştirmişlerdir. Başka etnik grupların yanı sıra şehrin diğer kesimleriyle de ilişkileri oldukça sınırlıdır” (Köksal, 1986: 177).

Göçmen Türklerin aile birleşiminin büyük ölçüde tamamlandığı 1980’li yılların ortalarından itibaren anavatana geri dönüş düşüncesinden vazgeçilip ülkeye yerleşmeye başladığında ve entegrasyon sürecine girildiğinde Türklerin kaygılarının da değişmekte olduğu görülür. Önceleri değiştikleri ve kültürel değerlere yabancılaştıkları takdirde Türkiye’deki yakınları tarafından eleştirilecekleri kaygısının yerini entegrasyon sürecinde değişme ve kültürel değerlerden sapmanın kaybolma, asimile olma anlamına geleceği endişesine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu yüzden yabancı oldukları bir ortamda bütün fertleriyle birlikte aileyi koruma ve ayakta tutma düşüncesinin baş edilmesi gereken temel kaygı kaynaklarından birisi olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Çelik, 2010). Diğer yandan bu ülkelerde çocuklarının istediği şekilde yetişmemesi, kendi kültürel değerlerinden uzaklaşması ihtimalinden de kaygı duyulduğu anlaşılmaktadır.

Avusturya’da yaşayan Türkler ile ilgili Yeşildağ (2008)’in yaptığı araştırmada, çocuklarının Avusturya’da yetişmesinin kendilerini endişelendirip endişelendirmediği ile ilgili soruya verilen cevaplardan; araştırmaya katılan Türklerin büyük çoğunluğunun (% 64) bu durumdan endişe duyduğu, yaklaşık 1/3’ünün (% 36) ise endişe duymadığı anlaşılmaktadır. Başlıca kaygı nedenleri ise; kültürümüzü öğrenememesi, dini değerlerimizi öğrenememesi, uyuşturucu, alkol vs. tehlikesi, yabancı değerler edinmesi, yabancı düşmanı grupların saldırısı, iyi eğitim alamaması, çocukların aileden uzaklaşması olarak sıralanmaktadır (Yeşildağ, 2008: 53-55).

Hollanda’daki Türklerin, çocuklarının yetiştirilmesi konusundaki görüşleri ilgili olarak Nijsten (1998) tarafından yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan velilerin büyük çoğunluğunun din eğitimini ve dini bilgilerin öğretilmesini eğitim ve terbiyenin bir amacı olarak görmekte olduklarına yer verilmektedir (Nijsten, 1998: 41). Araştırma sonuçlarına göre veliler ayrıca; Türk olmak ile Müslüman olmayı birbirinden ayrılmaz olarak görüyorlar. Bu nedenle din eğitiminin yanı sıra, çocuklarının Türk kültürünü öğrenmesi ve onu korumasını, Türkçeyi güzel konuşmasını, köklerine ve anavatana bağlılıklarının devam etmesini, Türk

olarak kendine saygı duymasını istiyorlar. Yine velilerin büyük çoğunluğu Hollanda toplumundan kaygı duyuyor ve Hollanda toplumunda çocukların ayrımcılığa maruz kaldıklarını; iki kültür arasında yaşamak zorunda kaldıklarını; Hollanda toplum değerlerinin gayri ahlaki olduğunu ve kendi kültürleri ile uyummadığını belirtiyorlar (Nijsten, 1998: 64).

Avrupa ülkelerinde yerleşik konuma geçen ve azınlık olarak yaşayan Türkler, entegrasyon sürecinde bir yandan buldukları topluma uyum sağlamaya çalışırken diğer yandan kendi inanç ve kültürel değerlerini de yaşatmak istemektedir (Yeşiladağ, 2008: 18). Ancak donanımsız, kültürel bakımdan zayıf Türk işçi ailelerinin, karşılaştıkları yabancı kültürün sarsıcı etkileri sonucu çocuklarının geleceği ve kimlik sorunları gibi yıkıcı sorun ve sonuçlarla karşılaşmakta (Çelik, 2010), farklı dil, din ve kültür ortamında sıkıntılar yaşanmaktadır. İlk yıllarda gelenlerin; Anadolu kültürü ile Türk ve İslam gelenek ve göreneklerine olan sıkı bağlılığına karşın, ülkeye yeni gelen çocuklar ile orada yetişen gençlerin; okul sıralarından itibaren yetişme tarzlarındaki farklılıklar nedeniyle, bu özellikleri muhafaza etmelerinde zorluklar yaşanmaktadır.

Çocuklar ve gençler aileden aldıkları eğitim ve kültür (ki, çoğunlukla yetersiz) ile okulda ve sokakta karşılaştıkları batı kültürünün etkisiyle farklı iki dünya arasında bocalamakta (Van Cuilenburg, Slomp 1991: 11), iki değer sistemini bir arada yaşamakta olan çocukların çoğunlukla batı sistemini benimsemekte olduğu görülmektedir (Yağbasan, 2008). Ayrıca bu iki kültür arasında yaşanan bocalama, iç çatışmaya ve sosyal çelişkiye yol açmakta (Manço, 2000); diğer yandan aile büyükleri, çocuklarının, kendi benimsedikleri hayat tarzına uymasını istediklerinde, kuşak çatışmaları ve aile içi huzursuzluklar da ortaya çıkmaktadır (Spalburg, 1991).

Gurbetçi Türklerin çocuklarının geleceği ile ilgili kaygıları ve onların Türk ve Müslüman kimliğini koruması konusunda bazı arayışlara yöneldikleri de görülmektedir. Bunlardan bir tanesi çocukların gönderileceği okulun seçilmesinde ortaya çıkmaktadır (Sevinç, 2003: 21). Örneğin Hollanda'da: çocukların, Hıristiyanlık etkisinde kalabileceği endişesiyle kilise grupları tarafından yönetilen dini okullar yerine, inanç farkı gözetmeksizin her kesime açık olan devlet okullarına gönderilmesi tercih edilmektedir (Van Esch, Rovers, 1987: 34). Diğer yandan Türk öğrenci sayısının az olduğu bir okulda çocuklarının ayrımcılığa maruz kalma ihtimaline karşı da Türk çocuklarının yoğun olduğu okullar tercih edilmektedir (Sevinç, 2003:157; Muslims in Rotterdam). Avrupa genelinde okullarda Türkçe ve İslam din

dersi verilmesi konusunda yürütülen çabaların¹ yanı sıra somut bir örnek olarak Hollanda'da 1989 yılında kurulmaya başlanan İslam okullarının da (Sevinç, 2003: 99), Türk toplumu tarafından; Müslüman kimliğine sahip çocukların yetiştirilmesi konusunda atılan önemli adımlar olduğunu söylemek mümkündür.

Eğitim alanı ile ilgili fakat imkânları sınırlı kalan bu çabaların yanı sıra Türkler; kendi başlarına daha fazla şeyler yapabilecekleri, daha fazla seçenek ve kontrol imkânlarına sahip ortamları oluşturma arayışlarına girdiler. O yıllarda Batı Avrupa ülkelerindeki Türkler ve diğer Müslümanları: Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen çocuklarını kaybetmemek için onlara dinleri hakkında bilgileri nasıl verecekleri kaygısının yanı sıra, Müslüman olmayan bu ülkede İslam dininin kendileri için ne anlam ifade ettiği, dinlerinin gereklerini nasıl yerine getirecekleri konuları da ciddi olarak düşündürmekteydi (Beck, Ljamai). Bu arayışların neticesinde çocuklara Kur'an öğretilmesi ve din dersleri verilmesinin yanı sıra ibadet yeri ihtiyacının da karşılanması amacıyla 1970'li yılların ortalarında Avrupa ülkelerinde camiler açılmaya başlamıştır.

İlk kurulduğunda camiler ibadet ve çocuklara Kur'an dersi verilmesi amacıyla kullanılıyor, aynı zamanda buluşma yeri fonksiyonunu da ifa ediyordu. Daha sonraları camilerde dini hizmetlerin yanı sıra sosyal ve kültürel amaca yönelik çok boyutlu hizmet ve faaliyetler yürütülmeye başlandı (Canatan, Edinga, 2005: 35). Camilerde yürütülen hizmetlerin çeşitliliği artarken, diğer yandan hizmet sunulan hedef kitle profili de eğitim, kültür, sosyo ekonomik düzey, dini bilgi düzeyi vb. yönleriyle önceki yıllara göre farklılık göstermektedir (Sevinç, 2010: 89, Canatan, 2005). Bu durum, camilerden beklentiler üzerinde de etkili olmaktadır (Sevinç, 2010: 240).

Camilerden başta din eğitimi, irşat ve kültürel alanlarda hizmet verilmesi taleplerinin yanı sıra entegrasyona katkı sağlaması, Müslümanlar ile Müslüman olmayan toplum arasında köprü vazifesi görmesi istenmektedir. Özellikle Kur'an ve dini bilgiler derslerinde; Türk çocuklarının kendi ihtiyaçları olan dini bilgiyi edinmelerinin yanı sıra, içinde yaşadıkları topluma sağlıklı uyum sağlama, farklı kültürlerle açık olma, farklı kültürler hakkında bilgi edinme ve bir arada yaşamayı öğrenme konularında yardımcı olması beklentileri de vardır , (Sevinç, 2010: 193; Ministerie van Welzijn,1983).

Ortaya koyulmaya çalışılan bu hususlar; Avrupa ülkelerinde elli yıla yaklaşan bir göç tarihini geride bırakmış olan Türklerin, yerli toplumlarla uyum sağlamak için çaba

¹ DİB, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı arşivi. (Yeni adıyla Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü)

göstermelerine rağmen, bazı velilerin çocuklarının geleceği hakkında kaygılı olduklarına dair ipuçları vermektedir. Bunun yanı sıra camilerde yürütülen hizmetlerin ve cami derslerinin bu kaygıların giderilmesinde ne düzeyde etkili olduğu, vatandaşların kaygılarının, camilerden ve camilerde verilen hizmetlerden beklentiler üzerinde etkili olup olmadığı sorusu da akla gelmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel problemi: Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin, çocuklarının geleceği ile ilgili kaygıları var mıdır? Bu kaygılar hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu kaygılar camilerden beklentileri nasıl etkilemektedir? Soruları üzerine kurgulanmaktadır.

2.Araştırmanın hipotezleri

1. Yurtdışında yaşayan Türkler, yerli halkın yaşantısını çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi için kaygı verici olarak görmektedir.
2. Camide verilen dersler velilerin beklentilerini karşılama konusunda yeterlidir.
3. Camide verilen din dersleri Yurtdışında yaşayan Türklerin, çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi ile ilgili kaygılarını önlemede yeterlidir.
4. Türklerin, cami derslerine devam eden çocuklarına camide öğretilmesini istediği konular hakkındaki görüşleri, Hollanda toplumunun yaşam biçimini çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi için kaygı verici olarak görüp görmemelerine göre farklılaşmaktadır.

3.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı yurtdışında yaşayan Türklerin çocuklarının dini ve ahlaki geleceği ile ilgili kaygıları olup olmadığını, kaygılarının giderilmesinde camilerde yürütülen hizmetlerin etkinliğini, Türklerin kaygılarının camilerden beklentileri ne düzeyde etkilediği, cami hizmetlerinden beklentilerin ve düşüncelerin çocuklarının dini ve ahlaki gelişiminden kaygı duyulup duyulmamasına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin araştırılmasıdır.

4.Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Hollanda'da yaşayan Türklerin, çocuklarının dini-ahlaki gelişimi ile ilgili kaygılarının olup olmadığı ve bu konuda camilerdeki din eğitiminden beklentiler konusu araştırılmıştır. Problemin tanımı için Hollanda'nın yanı sıra diğer Avrupa ülkeleri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. İlgili literatür ve gözlemler ışığında Türk velilerin, çocuklarıyla ilgili gelecek kaygılarının ve bu konuda camilerden beklentilerin belirlenmesi amacıyla

sorular hazırlanmıştır. Bu sorular, Hollanda’da Cami Eksenli Din Hizmetleri konulu doktora tezi için hazırlanan anket metinleri ile birlikte aynı hedef kitleye yöneltilmiştir. Bu sorular yardımıyla yurtdışında yaşayan Türklerin çocuklarının geleceği ile ilgili kaygılarının olup olmadığı, varsa hangi alanlarda yoğunlaştığı, camilerde verilen din eğitiminin bu kaygılarının giderilmesinde ne düzeyde etkili olduğu araştırılmıştır. Velilerin, camide öğretilmesini daha önemli buldukları konuların, çocuklarının geleceği ile ilgili kaygılı olup olmamalarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi ve bu konudaki korelasyonel ilişkiler için “Hollanda’da Cami eksenli Din Hizmetleri” konulu doktora çalışmasında yer alan velilere ilişkin veriler ile Kur’an ve dini bilgiler kurslarına ilişkin verilerden yararlanılmıştır.

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve ortadadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip, belirleyebilmektir.²

5.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Hollanda Diyanet Vakfı şubesi olan ve Diyanet İşleri Başkanlığınca din görevlisi gönderilen camiler ve bu camilerden hizmet alan Türkler oluşturmaktadır. Uygulanan anketler için Amsterdam, Rotterdam ve Den Haag (Lahey) şehirleri ile yakınlarında bulunan camiler seçilmiştir. Bu şehirler Hollanda’nın en kalabalık ve aynı zamanda Türklerin de en yoğun yaşadığı şehirler olduğundan evrenin tamamı hakkında fikir verecek düzeydedir. Örneklem olarak seçilen camilerde din görevlisi bulunmasına dikkat edilmiştir.

6. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Çalışmada ihtiyaç duyulan verileri elde etmek amacıyla araştırmaya katılan bireylere:

1. Hollanda halkının yaşam biçimini çocuklarınızın dini ve ahlaki gelişimi açısından sakıncalı görüyor musunuz?
2. Cevabınız evetse sakıncalı gördüğünüz hususlar daha çok hangi alanlarla ilgilidir. Önem sırasına göre üç tanesini yazınız.

² Tarama modelleri hakkında bkz. Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara, 2000, s. 77-86.

3. Çocuklarınıza camide verilen din dersleri sizin beklentilerinizi hangi düzeyde karşılıyor?
4. Çocuklarınızın camide verilen din derslerine devam etmesi kaygılarınızın giderilmesine ne düzeyde yardımcı oluyor?

Soruları yöneltmiştir. Birinci soru evet-hayır tarzında cevap verilebilecek şekilde, ikinci soru açık uçlu, üçüncü ve dördüncü sorular beşli likert türündedir.

Örneklem olarak seçilen 20 camide toplam 800 adet form dağıtılmış ve bunlardan 483 tanesi bireyler tarafından doldurularak teslim edilmiştir.

Sorulara verilen cevaplarla ilgili ayrıntılı bilgi almak amacıyla nitel veri toplama aracı olarak hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak Amsterdam ve Rotterdam'dan araştırmaya katılan veliler arasından seçilen 20 kişi ile mülakat yapılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde SPSS tekniği ve İlişkisiz Örneklem Karşılaştırılması (t-testi) kullanılmıştır. Tespit edilen farkların yorumlanmasında nitel veri toplama aracı ile elde edilen bulgular ve gözlemlerden yararlanılmıştır.

B. BULGULAR VE YORUMLAR

1. Araştırmaya Katılan Velilerin, Yerli Halkın Yaşam Biçimi Hakkındaki Görüşleri

Araştırmaya katılan velilerin, yerli halkın yaşam biçimlerini kendi çocuklarının dini-ahlaki gelişimi açısından sakıncalı olarak görüp görmediklerinin belirlenmesi amacıyla "Hollanda halkının yaşam biçimini çocuklarınızın dini-ahlaki gelişimi için sakıncalı görüyor musunuz? Sorusu yöneltmiş ve evet- hayır tarzında cevap vermeleri istenmiştir. Verilen cevaplara göre elde edilen veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Yaşantı Biçiminin Çocukların Dini-Ahlaki Gelişimlerine Etkisine İlişkin Görüşler

Hollanda halkının yaşam biçimini çocuklarınızın dini-ahlaki gelişimi için sakıncalı buluyor musunuz?	f	%
Evet	250	51,8
Hayır	168	34,8
Cevapsız	65	13,4

Toplam	483	100,0
--------	-----	-------

Tabloya göre araştırmaya katılan bireylerin % 51,8'i Hollanda halkının yaşantı biçimini çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi için sakıncalı olarak görmekte, % 34,8'i de sakıncalı görmemektedir. Araştırmaya katılan bireylerden % 13,4'ü soruyu cevapsız bırakmıştır. Verilen cevaplar üzerinde toplu olarak düşünüldüğünde araştırmaya katılan velilerin önemli bir kesiminin, Hollanda'da yetişen çocuklarının geleceği ile ilgili kaygılı olduklarını söylemek mümkündür.

2.Kaygıların Yoğunlaştığı Alanlar

Hollanda halkının yaşam biçimini çocukların dini ahlaki gelişimi için sakıncalı bulduğunu belirten katılımcıların, bu konudaki kaygılarının hangi alanlarda olduğunu tespit etmek amacıyla açık uçlu olarak: “Cevabınız evetse kaygılarınız hangi alanlarda yoğunlaşmaktadır?” Sorusu yöneltmiş ve katılımcılardan önem sırasına göre en fazla üç konu yazmaları istenmiştir. Değerlendirmede birinci tercih 3 puan, ikinci tercih 2 puan, üçüncü tercih 1 puan üzerinden hesaplanmıştır. Verilen cevapların tasnifi ile oluşturulan sıralama aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2: Çocukların Dini Ahlaki Gelişimleri İçin Kaygı Duyulan Alanlar

Sıra No	Konu	f	Toplam Puan
1	Din ve İnançla İlgili Kaygılar	105	189
2	Aile İle İlgili Konular ve Aile Bağlarının Zayıflaması	101	180
3	Aşırı Serbest Yaşam Tarzı	97	174
4	Hollandalı Arkadaş Grubu, Çevre ve Sokak Kültüründen Etkilenme	86	171
5	Alkol, Uyuşturucu Maddeler ve Zararlı Alışkanlıklar	81	126
6	Hollandalıların Türk ve Müslümanlara Önyargılı Davranışları	73	98

Açık uçlu olarak yöneltilen soruya bireyler tarafından verilen cevapların tasnifinde kaygı duyulan hususların altı ana başlık altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla: Din ve inançla ilgili kaygılar, Aile ile ilgili konular ve Aile Bağlarının Zayıflığı, Aşırı Serbest Yaşam Tarzı, Hollandalı Arkadaş Grubu, Çevre ve Sokak Kültüründen Etkilenme, Alkol ve Uyuşturucu Maddelere Bulaşması Kaygısı, Hollandalıların Türk ve Müslümanlara Önyargılı Davranışları olarak sıralanmaktadır.

a. Din ve inançla ilgili kaygılar

Din ve inançla ilgili kaygılarda şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Hıristiyan toplumda yaşamanın zorluğu ve gelecek nesillerin Hıristiyanlıktan etkileneceği endişesi.

- Dini hassasiyetlerin zayıflaması, dinden uzaklaşılması endişesi: Bu konuda bir veli görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: “Hollanda toplumunda dini yaşantı çok zayıf. Dinsizlik çok yaygın ve bazı Hollandalılar dini hususlara karşı aşırı antipatik davranıyor. Bazı ortamlarda din alay konusu yapıp, aşağılanıyor ve toplumda da buna sessiz kalınıyor. Türk gençlerinin de bu ortamdan etkilenerek zamanla dini hassasiyetlerinin azalacağından endişe duyuyorum.”
- Çocukların Müslüman kimliğini gizleme ihtiyacını hissetmesi: Araştırmaya katılan vatandaşlar tarafından bu konuda şunlar dile getirilmektedir: “İslam dini ve Müslümanlar, Batı toplumlarında olumsuz bir imajla tanıtılmaya çalışılıyor ve bunun etkisiyle Müslümanlara ve Türklere çalışma ortamlarında ayrımcılık yapılıyor. Bu nedenle çocukların iş başvurularında ve çalışma ortamlarında kimliklerini gizleme ihtiyacı hissedeceklerinden kaygı duyuyorum.”
- Hollanda toplumunda benimsenen dini çoğulculuk ve bütün dinlerin hakikat değerleri açısından aynı görülüyor olması nedeniyle, İslam dini hakkında yeterli dini bilgi alamayan çocukların zamanla bir inanç bunalımı yaşayacağı kaygısı.

b. Aile İle İlgili Konular ve Aile Bağlarının Zayıflığı

Aile ilgili kaygıların temelini Hollanda toplumunda aile yapısının Türk kültüründeki aile yapısından çok farklı oluşu teşkil etmektedir. Kaygı nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Aile ilişkileri ve bağlarının zayıf oluşu,
- Ailenin temel bireyleri olan anne babaların birbirlerine bağılıklarının büyük ölçüde maddi boyutlarla ilgili oluşu,
- Türk aile yapısında var olan büyüklere saygı kültürünün Hollanda aile yapısında neredeyse hiç olmaması,
- Evlilik yoluyla kurulan aile oranının çok düşük oluşu ve genelde resmi nikahlı evlilikler yerine beraber yaşama şeklinin tercih edilmesi.

Belirtilen bu hususlarla ilgili olarak araştırmaya katılan veliler tarafından şu hususlar dile getirilmektedir:

“Bir ailede olması gereken manevi bağılılık ve fedakarlık gibi boyutlar Hollandalılarda neredeyse hiç yok. Aile içi ilişkiler çoğunlukla maddi boyutlara indirgenmiş. Bireysellik tamamen ön plana çıkarılmış. Aile fertleri arasında olması gereken sevgi, saygı ve fedakarlık düşüncesine Hollanda toplumunda rastlanmıyor. Maddi gereksinimler karşılanmadığında veya herhangi bir sorunla karşılaşıldığında aile çabucak dağılıyor. Eşler arasında küçük anlaşmazlık dahi yaşanıyor olsa çocuklarını veya ailenin diğer bireylerini düşünmeden ayrılma yolunu seçiyorlar. Bu nedenle Hollanda’da parçalanmış aileler ve tek ebeveynli ailelerin sayısı oldukça fazla. Türk ailelerine katılan Hollandalılar vasıtasıyla bu durumdan Türk aile yapısı da etkileniyor. Özellikle büyüklere saygı ve kardeşler arasındaki ilişkiler konusunda sorunlar yaşanıyor. Bizim kültürümüzde kardeşler arasında varolan ağabey-kardeş, abla-kardeş ilişkileri önemli ölçüde karşılıklı sevgi ve saygı bağı oluşturuyor. Ama Hollanda kültüründe kardeşler arasında büyük küçük farkı yok. Herkes birbirine isimleriyle hitap ediyor. Türk ailelerine katılan Hollandalılar vasıtasıyla bu durumdan Türk aile yapısı da etkileniyor. Bu nedenle çocuklarımızın Hollandalılarla evlilik yapmalarına kaygıyla yaklaşıyoruz”.

c. Aşırı Serbest Yaşam Tarzı

Bu başlık altında dile getirilen hususlar şöylece özetlenebilir:

- 18 yaşından sonra çocukların serbest, başına buyruk olmaları,
- Kız erkek arkadaşlıklarının cinsel beraberliği de kapsar şekilde sınırsız olması ve bunun Hollandalılar tarafından normal karşılanması
- Türk kültüründe iffetli ve ahlaklı olmak olarak tanımlanan tarzda bir anlayışın Hollanda toplumunda olmayışı. Giyim kuşam konularında aşırı serbestlik ve kadın erkek ilişkilerinde evde veya kapalı ortamlara mahsus olması gereken davranışların açık ortamlarda sergilenmesi.
- Müstehcen olarak algılanabilecek düzeyde reklam panoları ve bazı televizyon programları aracılığıyla fuhuşun adeta özendirilmesi.

d. Hollandalı Arkadaş Grubu Okul, Çevre ve Sokak Kültüründen Etkilenme

Türk çocuklarının, okullarda Batı kültürünün içerisinde yetişmeleri, arkadaş grubu ve çevrenin etkisinde kalarak, zamanla Hollandalıların yaşam tarzlarını benimseyip kendi kültürümüzden uzaklaşmaları ihtimali velileri kaygılandırmaktadır. Bu çerçevede Veliler tarafından şu hususlara - dikkat çekilmektedir:

- Türk çocuklarının 18 yaşına geldiklerinde bağımsız olmayı, kendi yaptıklarına karışılmamasını istemeleri.
- İlkokuldan itibaren çocukların bilgilendirme adı altında cinsel konularda uyandırılmaları ve çocukların küçük yaşta cinsellikle tanışmaları. Bunun, okullarda amaçlanan bilgilendirmenin ötesinde, küçük yaşta ilişkiye özendirilmelerine yol açacağı kaygısı.
- Erken yaşlarda disco arkadaşlıklarının teşvik edilerek kız erkek birlikteliklerinin teşvik edilmesi ve çocukların çok erken yaşlarda cinsel tecrübelere sahip olmaları.

Bu konuda somut örnek olarak araştırmaya katılan velilerden bazılarının görüşleri şöyledir:

“Çocuklarımız, Holandalı arkadaşlarının serbest yaşantılarına bakarak; onların dinlerinin daha özgür ve serbest Müslümanlığın ise baskıcı ve zor bir din olduğu şeklinde bir kanı oluşturuyorlar. Ergenlik çağında daha fazla sorun teşkil eden bu hassas durum çocukların okul arkadaşları ve çevrenin etkisinde kalarak dinden ve bu konuda kendisine karşı çıkan ailelerinden uzaklaşabileceği kaygısını taşıyorum”.

“Çocuklarımız okulda ve çevrede Hollandalı ve diğer yabancı çocuklarla beraber olup onlardan etkileniyor. Ergenlik döneminde ve gençlik yıllarında farklılıkları zor anlıyorlar. Eğer anne baba ilgisi varsa ondan sonra milli kültür ve kimlikleri gelişiyor. Ve kültürümüze genelde ergenlikten sonra önem vermeye başlıyorlar”.

“Çocuğumuz iki kültür arasında kalıyor ve etkileniyor. Biz de bu konuda yeterli olamıyoruz. Aileye çok iş düşüyor ve ailenin bilinçlenmesi lazım. Bazı kişiler çocuklarıyla hiç ilgilenmiyor, camiye ve topluma göndermiyor, çocuklarını takip etmiyor ve bunun sonucu çocukları Hollandalı gibi yetişiyor ve kültürümüzden uzaklaşıyor”.

“Hollandalıların Karnaval, Noel vb. Bayramlarında, yılbaşında ve diğer bazı özel günlerde yaptıkları eğlenceler çocuklarımızı etkiliyor. Onların bize özenmesi gerekirken biz onlara özeniyor konumuna düşüyoruz. Biz de bayramlarımıza daha farklı bir boyut kazandırılmaz mıyız”?

e. Alkol ve Uyuşturucuya Bulaşma Kaygısı

Alkol ve uyuşturucu kaygısı hakkında öne çıkan hususlar şunlardır:

- Bazı uyuşturucuların satışının belirli şartlar altında serbest oluşu nedeniyle uyuşturucuya ulaşma kolaylığı ve bu nedenle de kullanımının yaygın oluşu,
- Uyuşturucu ticaretinin çok karlı olması nedeniyle ticaretinin yaygın olması ve önlenememesi,
- Avrupa ülkelerinde özellikle bira tüketiminin çok yaygın olması nedeniyle çocukların da bira ile başlayarak çok küçük yaşlarda alkol almaya başlamaları.

Bir veli şunları söylemektedir: “Burada koffiешop’larda³ uyuşturucu serbest olarak satılıyor. Uyuşturucu bağımlılarına toplama merkezlerinde bedava günlük doz uyuşturucu veriliyor. Bu toplama merkezleri mahalle aralarında ve çevre tarafından biliniyor. Diğer taraftan bazı kişiler tarafından evlerde ve depolarda uyuşturucu yetiştirildiği ve bunlardan bazılarının polis tarafından yakalandığına dair haberler medyada yer alıyor. Bunlar çocuklara kötü örnek oluyor ve çocuklarımızın uyuşturucuya bulaşacağı endişesini taşıyoruz”.

f. Hollandalıların Müslümanlara ve Türklere Önyargılı Davranışları

- Hollandalıların genelde yabancıları küçümseyen tavırları, İslam’a önyargılı bakmaları ve özellikle 11 Eylül terör saldırıları ve yönetmen Theo van Gogh’un⁴ öldürülmesi olaylarından sonra Müslümanlara ve Türklere karşı takındıkları saldırgan tavırlar.
- Hollandalıların entegrasyon adı altında aslında asimilasyon hedeflemeleri ve Türk-İslam kültürü ve yaşantısını yok etmek istemeleri.
- Ayrımcılık (İnsanca davranmamaları) ve gençlerimizin de bundan sıkılarak kimliklerini gizlemek istemeleri Öğretmenlerin yabancı ayrımcılığı yapmaları çocukları okulda soğutuyor.

3. Camilerden Beklentiler Ve Camide Verilen Derslerin Kaygıları Önlemede Yeterli Olma Düzeyleri

Kaygıların yoğunlaştığı alanlarla ilgili örneklerde bazı vatandaşlar tarafından camilerde verilen hizmetlere de işaret edilmişti. Bu nedenle camide verilen din hizmetlerinin vatandaşların genel beklentilerini karşılama düzeyleri ve bu kaygıları önlemede yeterli olma düzeyleri önem arz etmektedir. Bu amaçla araştırmaya katılan bireylere “Camide yürütülen hizmetler sizin beklentilerinizi hangi düzeyde karşılamaktadır?” ve “Camide verilen din hizmetleri çocuğunuzun dini ve ahlaki gelişimi ile ilgili kaygılarınızı önlemede ne düzeyde yeterlidir?” soruları yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar ile ilgili veriler aşağıdaki tablo 3 ve tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 3: Camilerde Verilen Hizmetlerin Velilerin Beklentilerini Karşılama Düzeyleri

Camide verilen hizmetler beklentilerinizi ne düzeyde karşılıyor?		f	%
Geçerli cevaplar	Tamamen	39	8,1
	Oldukça	196	40,6

³ Koffiешop: Kahve ve çeşitli içecek türleri ile hazır yiyeceklerin satıldığı küçük yer.

⁴ Theo van Gogh: Hollandalı film yönetmeni, televizyon yapımcısı ve köşe yazarı. 2003 yılında Hollanda parlamentosuna milletvekili seçilen Somali kökenli aslen Müslüman olup, sonradan Müslümanlığını inkar eden Ayaan Hirsi Ali ile birlikte yaptığı ve Zomergasten adlı televizyon programında yayımlanan İslam karşıtı *Submission* adlı film nedeniyle Müslümanların tepkisini çekmiş ve 2 Kasım 2004 tarihinde Fas asıllı *Mohammed Bouyeri* tarafından Amsterdam’da öldürülmüştür. ([http://nl.wikipedia.org/wiki/Theo_van_Gogh_\(regisseur\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Theo_van_Gogh_(regisseur))). Alındığı tarih: 19.03.2012

	Kısmen	110	22,8
	Az	19	3,9
	Hiç	13	2,7
Cevapsız		106	21,9
Toplam		483	483

Tabloda yer alan verilere göre araştırmaya katılan velilerin % 48,7'si, genel beklentileri karşılama düzeyleri konusunda camilerde verilen din hizmetlerinin tamamen veya oldukça yeterli olduğu kanaatindedir. Kısmen yeterlidir diyenlerin oranı %22,8'dir. Az ya da hiç yeterli değildir diyenlerin oranı % 6,6'dır. Araştırmaya katılanların % 21,9 soruyu cevapsız bırakmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde araştırmaya katılan velilerin yarıya yakını tarafından cami derslerine güven duyulmakta olduğu söylenebilir. Kısmen yeterlidir diyen ¼'lük kesimin görüşlerinin ise, genel beklentileri karşılama konusunda cami hizmetlerinin geliştirilmesi talebi olarak yorumlanması mümkündür.

Tablo 4: Cami Derslerinin Kaygıları Önlemede Yeterli Olma Düzeyine İlişkin Görüşler

Çocuklarınıza camide verilen dersler kaygılarınızı ne düzeyde önler?		f	%
Geçerli cevaplar	Tamamen	28	5,8
	Oldukça	134	27,7
	Kısmen	180	37,3
	Az	52	10,8
	Hiç	8	1,7
Cevapsız		81	16,7
Toplam		483	100

Tabloda yer alan verilere göre Hollanda halkının yaşantı biçimi Türk çocukları için dini ve ahlaki yönden bir tehdit olabilecekte cami derslerinin bu olumsuz etkileri önlemede yeterli olma düzeyleri konusunda araştırmaya katılan bireylerin % 33,5'i cami derslerinin bu konuda tamamen veya oldukça yeterli olduğu kanaatindedir. Kısmen yeterlidir diyenlerin oranı da % 37,3'tür. Az yeterlidir diyenler 10,8, hiç yeterli değildir diyenlerin oranı da % 1,7'dir. Araştırmaya katılanlardan % 16,7'si soruyu cevapsız bırakmıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde araştırmaya katılan velilerin yaklaşık 1/3'ü tarafından cami derslerine güven duyulmakta olduğu görülmektedir. Kısmen yeterlidir diyen 1/3'ten biraz fazlasının görüşleri ise yine cami derslerinin iyileştirilmesi talebi olarak yorumlanabilir.

4. Çocuklarının Geleceğinden Kaygı Duyan Velilerin Cami Derslerinden Beklentileri

Hollanda’da Cami Eksenli Din Hizmetleri adlı doktora çalışmasında, camide düzenlenen Kur’an ve dini bilgiler kurslarında çocuklarına öğretilmesini istediği konular hakkında düşüncelerinin belirlenmesi amacıyla araştırmaya katılan bireylere “Çocuklarınızın camideki kurslarda neleri öğrenmelerini isterdiniz? Hangileri ilk planda çocuğunuz için gereklidir?” sorusu yöneltilmiş ve katılımcılardan önem sırasına göre en fazla üç konu yazmaları istenmiştir. Değerlendirmede birinci tercih 3 puan, ikinci tercih 2 puan, üçüncü tercih 1 puan üzerinden hesaplanmıştır. Verilen cevapların tasnifinde, oluşan sıralama aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 5:Velilerin Camide Çocuklarına Öğretilmesini İsteddiği Konular ⁵

Konular	f	Toplam Puan	Standart Sapma
Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma	340	633,00	,79174
Yüzünden Kur'an okumayı öğrenme	371	536,00	,77043
Peygamberimizin hayatını tanıma ve O'nu sevmeye	389	531,00	,79975
Namaz surelerini ezberleme	387	515,00	,76461
Gerekli dini bilgileri öğrenme	396	512,00	,75978
Dini ve kültürel kimliği oluşturma ve geliştirme	333	467,00	,76457
Başka öğrenme alanları	82	123,00	,80508

Tabloya göre, velilerin, çocuklarına camide verilmesini istediği derslerin; Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma, yüzünden Kur'an okumayı öğrenme, peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevmeye, namaz surelerini ezberleme, gerekli dini bilgileri öğrenme, dini ve kültürel kimliği oluşturma ve geliştirme şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Tabloda yer alan veriler, velilerin, çocuklarına camide verilmesini istediği dersler ile Hollanda halkının yaşam biçimlerini çocuklarının geleceği açısından sakıncalı bulup bulmadıkları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklem t-testine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

⁵ Tablo, Sevinç, 2010, Hollanda’da Cami Eksenli Din Hizmetleri adlı doktora tezinden alınmıştır.

Tablo 6:Veli Görüşlerinin Farklılaşması t-testi Sonuçları

Ders Konuları	Hol. Y. Ta. Sakıncalı olarak görüp görmeme	Mean	t	Sd	Sig.
Peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevme	Sakıncalı olarak görenler	2,827	2,214	317	,028
	Sakıncalı olarak görmeyenler	2,529			
Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma	Sakıncalı olarak görenler	3,350	2,192	279	,029
	Sakıncalı olarak görmeyenler	3,037			
Namaz surelerini ezberleme boyutu	Sakıncalı olarak görenler	2,430	1,999	305	,046
	Sakıncalı olarak görmeyenler	2,174			

Yapılan ilişkisiz örneklemler t-testi analiz sonuçlarına göre: Velilerin, camide verilen derslerden; “peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevme” ($t=2,214$; $sd317$; $P<0,05$); “diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma” ($t=2,192$; $sd279$; $P<0,05$); “namaz surelerini ezberleme” ($t=1,999$; $sd305$; $P<0,05$) boyutları hakkındaki görüşleri, Hollanda halkının yaşam tarzını çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi için sakıncalı olarak bulup bulmamalarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Bu analiz sonuçlarını incelendiğinde; “Peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevme” boyutunda Hollanda halkının yaşam tarzını çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi için sakıncalı olarak görenlerin toplam puanı (2,827), sakıncalı olarak görmeyenlere göre (2,529) daha yüksektir. “Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma” boyutunda Hollanda halkının yaşam tarzını sakıncalı olarak görenlerin toplam puanı (3,350), sakıncalı olarak görmeyenlere göre (3,037) daha yüksektir. “Namaz surelerini ezberleme” boyutunda Hollanda halkının yaşam tarzını sakıncalı olarak görenlerin toplam puanının da (2,430), sakıncalı olarak görmeyenlere göre (2,174) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Bu istatistik verilerine göre araştırmaya katılan velilerden Hollanda halkının yaşam tarzını sakıncalı olarak görenlerin, cami derslerinde “Peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevme”, “Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma” ve “Namaz surelerini ezberleme” boyutlarına daha fazla önem verilmesi gerektiği kanaatinde olduklarını söyleyebiliriz. Bu konuların öne çıkmasının nedenleri

hakkında veliler ile yapılan görüşmelerde veliler tarafından: “Peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevme”, boyutu ile ilgili olarak; peygamberimizin yaşantısı ve örnekliğinin iyi anlatılmasının gerekliliği vurgulanmakta ve Hz. Peygamber hakkında verilen malumatın genellikle hayat hikayesi ile ilgili bilgiler üzerinde odaklandığı, oysa yaşam biçiminin anlatılmasının öne çıkarılması gerektiği belirtilmektedir. Buna gerekçe olarak, Hollanda’da, Hıristiyanlıkla ilgili olarak hemen her şeyin Hz. İsa ve onun insanlık için yaptıkları üzerine kurgulanan bir tablo bulunduğu ve bu nedenle Hz. Peygamberin hayat örnekliğinin ve tavsiyelerinin ön plana çıkarılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

“Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma” boyutuyla ilgili olarak; Kendi inancını iyi bilen, başka dinler ve inançlar hakkında bilgi sahibi, farklılıkların farkında bilinçli Müslüman olmanın öğretilmesinin hedeflenmesi, başka dinler ve inançlara karşı tepkili olmak yerine onlara saygı duyulmasının öğretilmesi talepleri dile getirilmektedir.

C. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yurtdışında yaşayan Türklerin çalışma hayatı, işsizlik, eğitim, entegrasyon gibi sorunları araştırmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada göçmen Türklerin geleceğe yönelik dini ve ahlaki kaygılarını mercek altına almaya çalışılmış, camilerde yürütülen hizmetlerin ve din derslerinin velilerin beklentilerini ve çocuklarının dini ve ahlaki gelişimleri ile ilgili kaygılarını gidermedeki yeterliliği araştırılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın hipotezlerini değerlendirildiğinde: Birinci hipotez, *Yurtdışında yaşayan Türkler, yerli halkın yaşantısını çocuklarının dini ve ahlaki geleceği için kaygı verici olarak görmektedir* şeklinde idi. Hipotezi test etmek amacıyla yöneltilen soruya verilen cevaplara göre:

Araştırmaya katılan bireylerin yarısından fazlası Hollanda halkının yaşantı biçimini çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi için bir sakıncalı olarak görmekte, yaklaşık 1/3’ü de sakıncalı olarak görmemektedir. Sakıncalı gören velilerin kaygılarının hangi alanlarda yoğunlaştığının belirlenmesi amacıyla yöneltilen açık uçlu soruya verilen cevapların tasnifinde de kaygıların şu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar sırasıyla: Din ve inançla ilgili kaygılar; aile ile ilgili konular ve aile bağlarının zayıflığı, aşırı serbest yaşam tarzı, Hollandalı arkadaş grubu, çevre ve sokak kültüründen etkilenme, alkol ve uyuşturucu maddelere ulaşma kolaylığı, Hollandalıların Türk ve Müslümanlara önyargılı davranışları konularıdır.

Araştırmanın ikinci hipotezi *Camide verilen hizmetler velilerin genel beklentilerini karşılama konusunda yeterlidir* şeklinde idi. Bu hipotezi test etmek amacıyla yöneltilen soruya verilen cevaplara göre: Araştırmaya katılan bireylerin yarıya yakını bu konuda camide verilen derslerin tamamen veya oldukça yeterli olduğunu, yaklaşık 1/4'ü kısmen yeterli olduğunu belirtmektedir. Camide verilen dersleri çok az yeterli veya hiç yetersiz bulanların oranı ise % 6,6'dır. Bu sonuçlara göre araştırmaya katılan bireylerin yarıya yakınının camide verilen derslerden memnun, ¼'ünün kısmen memnun oldukları, toplamda ise ¾'e yaklaşan katılımcıların camilerden büyük beklenti içerisinde oldukları söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü hipotezi *Camide verilen din dersleri bu kaygıları önlemede yeterlidir* şeklinde idi. Bu hipotezi test etmek amacıyla yöneltilen soruya verilen cevaplara göre: Araştırmaya katılan velilerin 1/3'ü camide verilen dersleri yeterli bulmakta, yarıya yakın bir kısmı ise kısmen veya az yeterli bulmaktadır. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde yine velilerin, camide verilen derslerden önemli beklentileri olduğunu, ancak cami derslerini, çocuklarının ihtiyaçları konusunda eksik bulduklarını söylemek mümkündür.

Araştırmanın dördüncü hipotezi *cami derslerinde çocuklara öğretilmesi istenen konular, yerli halkın yaşam biçimini çocuklarının dini ve ahlaki geleceği için sakıncalı olarak görüp görmemeye göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır* şeklinde idi. Bu hipotezi test etmek amacıyla, velilerin, cami derslerinde çocuklarına öğretilmesini istediği konular ile Hollanda halkının yaşam biçimini çocuklarının dini ve ahlaki geleceği açısından sakıncalı görüp görmeme arasında anlamlı farklılaşma olup olmadığının belirlenmesi için ilişkisiz örneklem t-testi yapılmıştır. Buna göre: Velilerin, çocuklarına, camide öğretilmesini istediği konular hakkındaki görüşlerinde: Peygamberimizin hayatını tanıma ve onu sevmeye; (t=2,214; sd317;P<0,05), “Diğer dinler ve inançlar hakkında bilgi vererek farklı kültürlerle bir arada yaşamayı kolaylaştırma” (t=2,192; sd279;P<0,05) ve “Namaz surelerini ezberleme” (t=1,999; sd305;P<0,05) boyutlarında; Hollanda halkının yaşam biçimini çocuklarının dini ve ahlaki geleceği açısından sakıncalı görüp görmemeye göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu analiz sonuçlarına göre Hollanda halkının yaşam biçimini çocuklarının dini ve ahlaki geleceği açısından sakıncalı gören veliler tarafından; Peygamberimizin örnekliği, çok kültürlü bir ortamda bilinçli bir Müslüman ve Türk olarak yaşayabilmek, dinin pratiklerini doğru bir şekilde yerine getirebilme hususlarının öne çıkarılmakta olduğunu ve bu amaçlara ulaşabilmek için de cami derslerinde bu alanlara daha fazla önem verilmesinin gereğinin vurgulandığını söyleyemek mümkündür.

Elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılan velilerin yarısından fazlasının, çocuklarının dini ve ahlaki gelişimi ile ilgili kaygılarının olduğu ve bu kaygıların en fazla din ve inanç alanı ile aile yapısının bozulması konularında yoğunlaştığı, bunun yanı sıra velilerin bu konularla ilgili olarak cami hizmetlerinden önemli beklentileri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda; cami hizmetlerinin, velilerin beklentilerine daha iyi cevap verecek tarzda iyileştirilmesine yönelik öneriler de şöylece sıralanabilir:

1. Camilerde yapılan vaazlarda dini konuların anlatılmasının yanı sıra aile ve ailenin bir arada tutulması, kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, Avrupa ülkelerinde sosyal yaşantı, diğer dinler ve inançlar hakkında bilgilendirme ve farklı din ve inançtan kişilerle birlikte yaşama konularında bireylerin bilinçlendirilmesine çalışılmalıdır.

2.Kur'an ve dini bilgiler kurslarının öğretim programı ve ders materyalleri gözden geçirilmeli, Avrupa ülkelerinin şartları gözönünde bulundurularak içerik ve yöntem konularında yenilikler yapılmalıdır.

3.Ders materyallerinde dini konular, bilinçli Müslüman olma ihtiyacına cevap verecek şekilde, ezbere dayalı olmayan, problem çözücü, çok kültürlülük ve dini çoğulculuğun benimsendiği toplumda farkındalık oluşturacak nitelikte olmalıdır. Peygamberimiz anlatılırken onun Müslümanlar için önemi ve örnekliği öne çıkarılmalıdır.

4.Ders materyalleri ayrıca:

- Çocukların kültürel kimliklerini koruma ve geliştirme için ihtiyaç duydukları bilgileri içermeli,
- Diğer din ve inançlar hakkında bilgilendirici olmalı, İslam dininin önemli gün ve olaylarının yanı sıra diğer dinlerin önemli gün ve bayramları, dini sembolleri ve anlamları hakkında bilgi vermeli,
- Çocukların farklı kültürlerdeki yaşlılarıyla bir arada yaşamayı kolaylaştırmaya katkı sağlayıcı olmalıdır.

KAYNAKÇA

ALTAY, A. Manço, "Belçika'daki Türklerin Kırk Yılı, (1960-2000) Sorunlar, Gelişmeler, Değişmeler", *Muğla Ün. SBE Dergisi*, Güz 2000 Cilt:1 Sayı:1, ss. 119-133 http://www.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/1_8.pdf; Erişim tarihi: 25.01.2011

BECK Herman, Abdelillah Ljamai, *De Imam en Zijn Opleiding in Pluralistische Nederland, Zoveel Zinnen, Zoveel Hoofden*, http://www.actaacademica.nl/pdf/De_imam_en_zijn_opleiding.pdf; (Erişim tarihi 28.04.2007).

- CANATAN, Kadir, “Sivil Toplum Örgütleri Olarak Hollanda’da İslami Kurum ve Kuruluşlar”, *III. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, 20-24 Eylül 2004, Ankara, DİB Yayınları, Ankara, 2005 ss. 129-137.*
- CANATAN, Kadir, Rene Edinga, *Maatschappelijk Actief in Moskeeverband, ‘s Hertogenbosch/Utrecht, 2005.*
- ÇELİK, Celaleddin, Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı Ve Din, Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması, *Karadeniz Dergi, Sosyal Bilimler Dergisi, Kategori 8. Sayı tarih 27.Ara, 2010, www.karadenizdergi.com, Erişim tarihi: 20.01.2011.*
- CENTRUM Voor Educatie Van De Nederlandse Hervormde Kerk, E.A., *Bidden Tot Dezelfde God?*, Eindredactie: Paula Van Cuilenburg, Jan Slomp, E.A., Boekencentrum B.V., Den Haag, 1991.
- DİB, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı arşivi. (Yeni adıyla Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü)
- DÖKMEN, Zehra, *Almanya’dan Kesin Dönüş Yapmış İşçilerle Yurtdışında Bulunmamış Kişilerin Kişi Algısı Ve Psikososyal Değişme Açısından Karşılaştırılması*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi 1989,
- DÖNMEZ, Ali, Yurtdışı Yaşantısı ve İnsan Doğası Anlayışı, *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 24, S.1. ss. 87-105.*
- KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara, 2000.
- KULA, Onur Bilge, *Avrupa Kimliği ve Türkiye*, Büke Kitapları, İstanbul 2006.
- MİNİSTERIE van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Religieuze voorzieningen voor etnische minderheden in Nederland*, Rijswijk, 1983.
- Muslims in Rotterdam Findings and Recommendations, At Home In Europe Project*, [Www.Soros.Org/.../D-Muslims-Rotterdam-En-Factsheet-20101119.Pdf](http://www.soros.org/.../D-Muslims-Rotterdam-En-Factsheet-20101119.Pdf), Erişim tarihi: 19.11.2010.
- NIJSTEN, Cecile, *Opvoeding in Turkse Gezinnen in Nederland*, Uitgeverij Van Gorcum, 1998,
http://books.google.com.tr/books?id=N4Bxn7rFx0oC&printsec=frontcover&dq=Opvoeding+in+Turkse+gezinnen+in+Nederland+Door+C%C3%A9cile+Nijsten&hl=nl&ei=FAe_Td3cK8T0sgbhtfSSBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCUQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false. Erişim tarihi: 02.05.2011.
- SEVİNÇ İrfan, *Hollanda’daki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları*, Ankara, 2003.
- SEVİNÇ, İrfan *Hollanda’da Cami Eksenli Din Hizmetleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.
- SPALBURG, I., “Moslims in het Voortgezet Onderwijs” *Begrip, Moslims en Christenen*, Uitgever/Redactie en administratie, ‘Cura Migratorum’, ‘s-Hertogenbosch, 1994, Sayı 121, ss. 5-9
- VAN ESCH, W., M. Rovers, *Islamitische Godsdienstonderwijs in Nederland, Belgie, England en West-Duitsland*, Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, Nijmegen, 1987.
- YAĞBASAN, Mustafa, Kültürlerarası İletişim Bağlamında Almanya’daki Türklerin İletişimsel Ortamlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:18, Sayı:2, Sayfa:309-332, Elazığ, 2008*

<http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt18/sayi2/309-332.pdf>. Erişim tarihi: 09.09.2010.

YEŞİLDAĞ, *Efkan*, *Avrupa'da yaşayan Türklerin aile yapıları ve entegrasyon sorunları, (Avusturya örneği)* Basılmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos, 2008, s. 53-55.
<http://www.belgeler.com/blg/1bdk/avrupa-da-yasayan-turklerin-aile-yapilari-ve-entegrasyon-uyum-sorunlari-avusturya-orneği-family-structures-and-integration-problems-of-turkish-people-living-in-europe-the-case-of-austuria>, Erişim tarihi: 04.03.2011.